

FAL, falak, térben és időben – egy szabadság-história keretében

/50 éves a berlini Fal/

Varga Andrea

Történeti mese a FAL emlékezetével

Jelképi ereje a korszak legerősebb, legdrámaibb tartalmát hordozta közel fél évszázadon át, s hirdeti mindmáig. 1961. augusztus 13-án kezdték felhúzni, augusztus 15.-e volt az építkezések megkezdésének időpontja. Ötven éve, ezen a napon, a Vasfüggöny elzárta Keletet a Nyugattól. Kettéosztotta Európát és a világot. Elvette a szabadságfogalom definiálásának jogát, kényszerben és félszekben tartotta mindazokat, akik árnyékában éltek. Kínosan barbár, de politikailag vállalt gaztétemény volt. Végül szerencsésen lebontották... – darabjai ma szabadtéri múzeumok kiállítási” tárgyai, városok utcabútorai, kollektív mementók.

A Vasfüggöny, a Berlini Fal, a Keletet a Nyugattól elválasztó határzárak, szögesdrótkerítések, aknazárak nem csupán azt akadályozták meg, hogy a mögójük zárt emberek szabadon közlekedjenek, találkozhassanak egymással, átnézhessenek vagy átszólhassanak ártatlan másokhoz, hanem azt is, hogy közös jövőben gondolkodhassanak. Európa Vasfüggöny mögé zárt népei húsz-huszonkét éve immár újra szabadok és függetlenek. De összefűzi őket a közös múlt, a közös történelem, és a falak mögé zárt évtizedek közös emlékezete is. Korszakos élmény azt tudni, hogy negyedszázaddal ezelőtt a magyarok bátorsága és elszántsága ütötte az első, többé már be nem tapasztható rést ezeken a falakon. A Fal falakból állt, térben is, időben is zárt univerzum volt, réstelen ketrec, élethosszig karantén. Le kellett omlania, miként minden, a bármikori történelemben volt és megmaradt falak többségének. Áthidalták, megmászták, összefirkálták, szétkalapálták, idegenforgalmi csecsebecse lett törmelékeiből. És egy romlott emlék is, a korlátolt, önmagukra zárt rendszerek víziója.

A Fal, s maga a szimbolikusan fölé épült vasfüggöny sohasem téveszthetett meg senkit abban, ami lényege volt. Fölhúzása ritka pillanata volt egy korlátolt és totális diktatúrának, melynek kórusvezető karmesterei naphosszat megtévesztettek, melynek szereplői többségükben reggeltől estig mellébeszéltek vagy titkosítottak, bujdokoltak vagy meghunyászkodtak,

melynek „mérnökei” tudatosan felvizezték az ismereteket, bűnnek és ármánynak hazudták az igazságot, és hőstettnek dicsérték a nyilvánvaló bűnt. A Fal és a még hosszabb, még kiterjedtebb „Vasfüggöny” azonban nem hazudott. Ezer kilométernyi bizonyítéka volt annak, hogy a diktatúra nem elégedett meg a szellem tereinek birtoklásával, hanem fizikailag is meg akarta akadályozni a máskéntgondolkodást, kilépést, szökést. Félreértés ne essék, ez a XX. századi „kínai fal”, nem az imperialisták beszivárgását volt hivatva megállítani. Ez a fal nekünk szólt, akik a rendszer foglyai voltunk az elejétől a végéig. És mivel a vasfüggöny fala egyéforrt a kommunizmus történetével, eltávolítása is a kommunizmus összeomlásához kapcsolódott. Nekünk magyaroknak különös és felemelő szerep jutott ebben a történetben, amit nem lehet kellőképpen lebecsülni, s a Fal másik oldalán élők nem is hagynák ezt. A huszadik század második felében Magyarország kétszer is világtörténelmet írt. Mindkétszer döntően hozzájárult a kommunizmus bukásához: 1956 októberében, amikor nemzeti függetlensége visszanyerése érdekében szabadságharcot vívott a túlerejű Szovjetunió ellen, és 1989-ben, amikor újra a magyarok játszottak kapunyitó főszerepet. A magyar nép elszántsága és bátorsága adta meg a kegyelemdőfést az addigra ezer sebből vérző, külső-belső bajoktól gyötört kommunista világbirodalomnak. A magyarok lelkesebb csoportjai és vezetői hatalmas kockázatot vállalva lebontották a Keletet a Nyugattól hermetikusan elzárni hivatott Vasfüggönyt, és ezzel megszüntették Európa erőszakos és mesterséges kettéosztását. Az akkor Magyarországon tartózkodó 13 ezer kelet-német menekült előtt megnyitott határ dominóként rombolta le a Berlini Falat, és adta meg jelt az NDK, és a többi európai állampárti diktatúra megdöntésére. Mert a leomlott falak és a lebontott szögesdrótok mögött, szabadságra és függetlenségre vágyó népek éltek, akik régóta fuldokoltak már a szabadság hiányától, elégük volt a bezártságból és nem tűrték tovább az idegen uralmat.

Ahogy elnézzük a korabeli fotókat, a vízen, ballonokban, magánkészítésű repülőn, ásva vagy mászva átkelőket, elfogottakat és lelőtteket..., feltűnik, hogy a Fal a határ volt fizikai, állami, ideológiai és jelképes értelemben is. Természetbe, elmékbe, életviszonyokba tákolt választóvonal. Rendszerek, eszmék fala, korlátok stabilizálásának és szabadságjogok elvonásának építménye.

A Fal két oldalán lakó németek vagy mások, más nemzetek, népek, társadalmak szabadsága történelmi események következménye, elődeink küzdelmeinek és fájdalmainak példázata is. Pélázat vagy mese, máskor életszerű elbeszélés vagy narratíva inkább, mely az örök téma időszerűségét kínálja megmutatásra, értelmezésre. A keretként szolgáló Fal-értelmezések

jelképes és deklarált formái a sorra megdőlt szocializmusoknak, annak a dominó-hatásnak, amely huszonévvél ezelőtről a kelet-európai szocializmusok egymást is átható rendszerváltását, felszabadulását idézi ide.

A politikai rendszerváltás mint a térségi eseménysor, a volt szovjet övezet országainak közös és fennkölt történelmi pillanata nem volt előzmények nélküli sehol sem. Annak bemutatására még részben sem lehet vállalkoznunk, mi előzte meg és milyen történelmi környezeti feltételek tették emlékezetessé a „karácsonyi forradalom”, a „bársonyos forradalom”, a „konszenzusos rendszerváltás” és más hasonló 1988–90-es átalakulásokat. Az egyes országok, eseménysorok kölcsönös összefüggései, egymástól és környezetüktől való meghatározottságuk szintúgy a közöset, a mindegyikükben meglévőt mutatja. A közös és kölcsönös emlékezet éppen az egyedi példákban meglévő hasonlót, továbbá az egyezőkben meglévő különbségeket mutatja. Senki sem (lehet) szabad mások szabadsága nélkül, akár fegyverrel és erőszakkal, akár szavakkal és reményekkel történik az átalakítás. Mindenki szabadsága a Többieké is, a csehek vagy „endekások” felszabadulása a lengyeleké vagy litvánoké, a magyaroké és románoké is..., s az orosz vagy bolgár, cseh vagy német rendszerátalakulás éppen így a közös történelem része. E közös sors, kollektív emlékezés, az áldozatok, a változtatók, a hősök és a bukottak összességének megmutatása tehát olyan cél, melyhez a helyi történetek közötti közös út vezet a história terében...

Falfoltok és történelmi téglatömbök

A falépítésnek és a szocialista tábor tömbszerű kialakításának a történelemkönyvekből ismert *jaltai találkozó*, a nagyhatalmak alkuja volt előzménye. A sztálini birodalom kiépülése, a „szocialista tábor” formálódása utána már fél évszázadra meghatározott egy seregnyi folyamatot, történetet, összefüggést. Akik e táboron kívül maradtak, ritkán vágytak oda, onnan kifelé annál többen kíváncsiak. Rájuk, értük, és ideológiai alapon sokszor velük együtt folytatódott a külső ráhatás szervezése is, melyben nemzeti elv, menekültek, elűdözöttek, disszidensek, politikai elkötelezettek, szövetségek és kényszerek, sebzettek és reménytelenek találkoztak össze. „Fellazítás”, ideológiai harc is folyt a politikusok, tudósok, művészek, kommunikációs szakemberek, újságírók, fotósok, hétköznapi emberek között is – harc azért, amiben hittek, ami érdekük vagy meggyőződésük volt, harc a Másággal, a Másikkal ellen. E harcok a győztesek és vesztesek közösségeire osztották a világot, miként ma is vagy a messzi múltban. E győzelmek, vállalások, merszek és megtorlások meséi olvashatók le a Fal felületéről, firkáiról, graffitieiről.

Az ideológiai és gazdasági háború része volt az alapvető ellátás megszervezése, a segélyek rendszere, a világháború utáni újjáépítés megoldásának megannyi kérdése. Többek között a hírek, információk, tudnivalók cseréje is ott, ahol nem volt még Internet vagy telefon, nem volt már postakocsi vagy történelem-tankönyv. A hírek rádiók és levelek útján járták útjukat, sokszor átfestve, ellenőrizve, letiltva, manipulálva. A meggyőzés közvetett eszközökre épült, sok egyéb mellett a szóbeliségre, a közvetlen hatásra, de mellette a befolyásolás más módjaira is, példaképpen akár a légi úton terjeszhető szórólapok, híryanagyok útján is.

Már annak is, ki és hogyan nyerte meg a háborút, megvan a maga dokumentum-története. A német birodalmi épületre győzelmi zászlót kitűző szovjet katona képe mindmáig Európa megosztottságának szimbóluma maradt. Nehéz eldönteni, hogy Európa keleti felének a szovjetek általi felszabadítása mennyire tette jogossá a felszabadult területek birtokba vételét is. Robert Schuman európai egységtervezete, Jean Monnet vagy Denis de Rougemont egész politikai életműve az európai kulturális egységért és térségi integrációért zajlott, szemben politikai vagy gazdasági egységességével, de még inkább a katonai tömbszerűség ellenében. Ami ebből a kulturális Európából megvalósult, az mégis előbb lett katonai tömb (NATO, 1949. ápr. 4.), Európai Védelmi Közösség (1950), vagy gazdasági közösség (Európai Gazdasági Együtműködés Szervezete, OEEC 1948. ápr. 16.), (Európai Szén- és Acélközösség, Montánunio, 1951. ápr. 18.), (Európai Gazdasági Közösség, Közös Piac, EEC, 1957. márc. 25.), Európai Monetáris Egyezmény (1958), mintsem hogy kulturális egységesülés területe lehetett volna. A kulturális, eszmei, ideológiai egység talán nem is kívánatos minden értelemben, de még kevésbé ideális a politikai konfliktusok állandósulása. Márpedig ennek a kelet-nyugati oszottságnak történelmi hagyományai, vagy akár 20. századi előzményei is mélyebbek és erősebbek maradtak, mint az európai egység képzete.

A közös európai és amerikai-kanadai erővel legyőzött náci Németország egykori központjától, berlini Birodalmi Gyűlés épülete alig néhány méternyire állt az 1961-ben megépített, szovjet és nyugati övezetet elválasztó Berlini Faltól, amely a *hidegháború*, a két ellenséges politikai rendszer szimbolikus határa volt és maradt. A Fal, szinte napok alatt épült, a rajta átjutni próbálók tömege lett áldozatává az évtizedek alatt az NDK határőrizetének kegyetlensége miatt. Berlin, majd Kelet-Európa népe volt a címzettje az amerikaiak által nylon-ejtőernyőkkel ledobott üzenetnek is, mely az ébredés, a szocialista rendszer változtatására felbujtás kívánt lenni.

A második világháború végén a szövetségesek elfoglalták és négy részre osztották a néhai náci Németországot, így kialakultak az angol, az amerikai és a francia zónák (ebből jött létre az NSZK 1949. május 23-án), illetve a szovjet zóna (későbbi NDK 1949. október 7-én). Ez a

kettéosztottság jellemezte magát a fővárost, Berlint is: területének 53,9%-a, míg népességének 62,9%-a került a nyugati államok ellenőrzése alá. A nagy győzelem után egyre hevesedő *hidegháború* aztán meghozta a maga kis küzdelmeit. A Szovjetunió itt, Berlinben megpróbálta elérni, hogy a nyugati szövetségesei adják fel a városrészek feletti ellenőrzést és így az NDK-ba foglalt nyugati zárvány felett is ellenőrzést tudott volna gyakorolni. A szovjet zóna határán 1947-re fokozatosan kiépült egy műszaki határfal, ami viszont még biztosított legális határátlépési lehetőséget az egyre jobban fejlődő NSZK-ba – Berlinen keresztül. 1948 júniusában az NSZK-ban bevezették a nyugatnémet márkát, mire válaszul a Szovjetunió lezárta a belnémet határt. A 10 hónapig tartó blokád szinte lehetetlenné tette a két városrész közötti forgalmat, ám 1949 májusától megint szabaddá vált az átkelés. Újabb szigorításként 1952-től nyugat-berlini lakosok már nem léphettek az NDK területére.

1955. május 5-én nyilvánította ki teljes függetlenségét az NSZK (gyakorlatilag kikiáltották az önálló államiséget), majd 4 nap múlva csatlakozott a NATO-hoz. Az NDK kikiáltása után az életkörülmények egyre nehezedtek, a szocializmus alapjainak lerakása mind nagyobb terheket jelentett a lakosságnak, mialatt az ország nyugati felén már lassan érezhetővé vált az amerikaiak által biztosított Marshall-terv gazdasági áldása. A romló kilátások elől az NDK-ból havonta tízezrek menekültek el, így a lakosság rohamosan fogyott. Jellemző adat, hogy az NDK 17 millió lakosa közül 1949 és 1960 között kb. 2,6 millió települt át az NSZK-ba, például a határ lezárása előtt már naponta 1500-1900 fő menekült el.

Majd 1961. augusztus 12-ről 13-ra virradó éjszakán Walter Ulbricht, az akkor pártvezető a szovjet Hruscsov pártfőtitkár engedélyével teljesen lezárta a berlini határt és a várost kettéosztotta két méter magas szögesdróttal, így elejét vette a további kivándorlásnak. Az éjszakai építkezést 15.000 NDK-s katona hajtotta végre. Az utcákon, de még a szovjet szektoron belül a szögesdrót-kerítést húztak fel, melyet az NDK népi rendőrsége ellenőrzött. (<http://www.die-berliner-mauer.de/>) Az esetleges áttöréseket azzal is igyekeztek megakadályozni, hogy egy-két méterrel a kerítés elé árkot ástak. Bár eleinte voltak átkelők, de ezek száma rohamosan fogyott. Csak egyetlen határállomás maradt meg a Friedrichstrasse-nél. Napokon belül ugyanis elkezdték felhúzni a szögesdrótot helyettesítő 3-4 méter magas vasbeton falat. A Fal a szovjet és a nyugati (francia, brit és amerikai) szektorok határa mentén, de NDK területen épült. Az építkezés ideje alatt 85 keletnémet katona szökött nyugatra az épülő falon át, míg 800 polgári személy is sikerrel menekült el az NDK-ból (<http://www.tferi.hu/cikkek/BerliniFal03.jpg>). A Fal felépülte heves tiltakozást váltott ki Nyugaton, de mivel az építők nem léptek be az NSZK területére, így a felvonult csapatok nem tettek semmit.

Nyugat-Berlint 185 kilométer hosszú fallal vették körül, melyből 46 kilométer a városon belül húzódott. Sok helyen egy utcát osztottak ketté. A legendák szerint volt olyan is, aki előző este átment kicsit inni nyugatra és ott is aludt, de visszatérni már nem tudott, mivel menet közben felépült a Fal. A falat folyamatosan modernizálták, mivel a jobb védhetőség miatt hamarosan egy másik fal is épült. Hírességek sorra nézték meg a Falat, így 1963. június 26-án John F. Kennedy amerikai elnök is.

A Fal létezése alatt több mint 5000 sikeres szökés volt, de sajnos sok volt a halálos áldozat és még több a menekülés közben meglőtt áldozat. A hírforrások 150 és 200 közé teszik a menekülésbe belehalt áldozatok számát. Az NDK-s katonák parancsa egyértelmű volt: *Ne habozzatok használni lőfegyvereiteket, legyen a határátlépő akár nő vagy gyermek, mivel ők árulók.* Bár a konkrét löparancsot a keletnémet hivatalosak kezdetűl tagadják, de akkor vajon hogyan halhattak meg akkor annyian? Például Peter Fechter, akinek 1962-ben nyilvánosságra került fotója mutatja, hogy a berlini határőrök lőtték le menekülés közben. Ő volt a Fal első áldozata. (http://www.die-berliner-mauer.de/history_peter_fechter1.jpg)

Európa megosztottságának elsősorban a keleti tömb, a kiterjesztett szovjet fennhatóság volt egyik súlypontja. A Sztálin halála (1953) után megreformált és megerősödött szocializmusok légköre a térség szinte minden országában enyhüléssel járt, Hruscsov beszéde a szovjet kommunisták 20. kongresszusán zordan el is ítélte a szélsőséges terrorral, kitelepítéssel, büntetőtáborokkal megvalósult ideológiai túlhatalmat. A Generalissimus („az Atya”) egészségének meggyengüléséről szóló egyszerű távirat a szovjet fennhatóságú kommunista birodalomban új életreményeket keltett. Eltérő volt és maradt a német, a lengyel, a román vagy a magyar reakció a felszabadulás lehetőségére vagy az enyhülésre, de mindahány országban súlyos gazdasági és politikai válság bontakozott ki. A legsötétebb mesék az NDK-ban és Romániában maradtak meg igaz történetként, az elnyomás itt volt a legsúlyosabb és legkitartóbb a szocializmus fél évszázada alatt.

A keletnémet párvezetés, főként Walter Ulbricht pártfőtitkár szándéka szerint a nyugati kapitalizmus katonai és gazdasági fölényével szemben a kommunizmus vívmányait fokozott ütemben kellett átvennie az NDK-nak, a sztálini modell vak követése mellett, párhuzamosan az állam szerepét is kiterjesztve. Pártpolitikai döntések alapján az ipar 80 százalékát 1952-re államosították, minden helyi adottságtól függetlenül a nehézipar fejlesztése volt a cél, a növekvő költségektől függetlenül, akkor is, ha a feltételek hiányában az ipar szinte több selejtet termelt, mint felhasználható terméket. Az úgynevezett „polgári családok” gyermekeit tervszerűen kizárták a felsőoktatásból, tisztogató akciót indítottak a kisvállalkozások,

kereskedők és a parasztok ellen, különféle koholt vádak alapján számolták fel függetlenségüket. A döntés háttérében az ország katasztrofális gazdasági helyzete állt, a lakosok életminőségén a tervek végrehajtása semmit sem segített, mivel – szovjet nyomásra – a hazai össztermék 11 százalékát katonai kiadásokra fordították, a II. világháború után megítélt jóvátétellel együtt ezenfelül a költségvetés mintegy 20 százalékát emésztették el olyan kiadások, melyek tovább rontották a lakosok közérzetét. A gyorsított szovjetizálás és drasztikus iparosítás következtében a mezőgazdaság, az élelmiszeripar és az egyéb fogyasztási cikkek piaca is beszűkült, az elektromos áramot a gyárakban és a középületekben (nem ritkán a közterületeken is) sötétedéskor minden nap kikapcsolták. Az erőszakos politizálás és romló gazdasági helyzet, a reménytelenül alacsony életszínvonal következményeként 1952. és 1953. között mintegy 360 ezren disszidáltak az NDK-ból, a fokozódó elégedetlenség miatt pedig egyre több volt a letartóztatás, megfigyelés, megnőtt a politikai foglyok létszáma, illegálisnak minősítettek egyházi szervezeteket (pl. a protestáns Fiatalok Közössége /Junge Gemeinde/ hívőit), akadályozták a lelkiismereti szabadságot, kizárták vagy nem vették fel egyetemre a hitükhöz hűségeseket, fiatal lelkészeket zártak börtönbe, egyházi üdülőket vettek el és adtak át a Szabad Német Ifjúság, a központi szocialista ifjúsági mozgalom tulajdonába. Meghirdették a „több munkáért ugyanannyi bért” programot, amivel tovább provokálták az amúgy is nehéz körülmények között élőket, hogy 10 százalékkal növeljék a termelékenységet, de közben az adók és az árak is jelentősen nőttek. E döntések ellen érezhetőek voltak kisebb-nagyobb lázongások a kelet-német lakosok körében, az erősödő katasztrófa-helyzet miatt még a szovjet vezetés is aggodalmait fejezte ki. Mint megannyi lázadást és forradalmat, az 1953. június 16-án kirobbant kelet-német ellenállást is az uralgó politikai elit elhibázott döntései okozták. A kirobbant népfelkelés, mely szinte rést ütött a Vasfüggönyön, a kelet-berlini építőmunkások köréből indult, több mint félszáz munkás sztrájkjával, akik nem voltak hajlandók teljesíteni a felemelt munkaegységet ugyanannyi bérért, és június 17-re általános sztrájk formájában tiltakozást hirdettek meg. Erről az amerikai megszállási zóna hivatalos rádiója idejekorán hírt adott, s bár e tájékoztatási forrást hivatalosan tilos volt hallgatni az NDK-ban, másnap hajnalban mintegy 400 ezer ember gyűlt össze Kelet-Berlinben, vidéken pedig összességel 272 városban törtek ki kisebb-nagyobb zavargások, és 600 üzemben szüntették be a munkát.

A júniusi népfelkelést lengyel, cseh és magyar belső feszültségek is követték. Az 1956-os magyarországi forradalom világszerte a társadalmi ellenállás antibolsevik formájának szimbólumává vált, az erős kommunista párttal rendelkező Itáliában is komoly politikai vihart kavart. Nemcsak a jobb- és baloldali pártok ítélték meg eltérően a békés tüntetésből

szabadságharcba forduló magyar eseményeket, de a baloldalon belül is komoly nézetkülönbségek voltak. A forradalom rokonszenvet ébresztett Itáliában, nemcsak a civilek, hanem befolyásos politikusok, ismert közéleti személyiségek körében is. Hatalmas diáktüntetések voltak országszerte. Némely Rómában tartott megmozduláson tízezernél is többen tiltakoztak a magyar forradalom leverése ellen és a lengyelekkel együttérzésben. Számtalan templomban gyászmiséket mondtak a magyar áldozatok lelki üdvéért, VI. Pál pápa fáklyás körmenetben vitte vállán Magyarország jelképes keresztjét, az olasz Vöröskereszt segélyeket küldött, menekült-táborokat szervezett négyezer menekültnek, Montanelli írásai nyomán tereket, utcákat neveztek el az 1956–57-ben elesettek emlékére 18 olasz városközpontokban (például Bolzanóban, Udinében, Nouróban, Padovában, Udinében és Capri szigetén), a szolidaritás és jelképes segítség révén jelképesen utcákat, tereket kaptak a magyar mártírok, forradalmárok és szabadságtisztelő polgárok. A „magyar ügy”, mely nemzetközi eseménnyé lett, november 4.-én szovjet tankok támogatásával és erőszakkal ért véget. A lengyel események is hosszan elhúzódó megtorlással jártak, Romániában pedig máig elmaradt az akkori együttérzők felmentése, rehabilitálása a „politikai” diktatúra áldozatait tekintve.

Sem a lengyel, sem a román vagy a magyar kommunizmus építése nem szenvedhetett el akkoriban hétköznapi kételyeket. A hidegháborús légkörben a térség szovjet katonai megszállásához nemcsak „az ideológiai egység megbonthatatlansága” szolgált ürügyként, hanem a párizsi békeszerződés óta az Ausztriában állomásozó szovjet csapatok utánpótlási útjának biztosítása is, amit az 56-os politikai mozgalmak után új biztosítékokkal kellett ellátni. (Ezt az önállónak tekintett magyar állammal kötött szovjet-magyar megállapodás rögzítette, 1957. május 27-én, mely reménytelenül alkalma volt a szovjet övezet fölszámolását remélő közvéleménynek). Így tehát minden a nagyhatalmak új megállapodásaitól függött és a nemzetközi politikai sodrás akkor éppen nem volt ehhez kedvező...

A Fálnál tett amerikai elnöklátogatásoktól a németek is, a világpolitika is enyhülést, nyitást várt. *John F. Kennedy* „Ich bin ein Berliner (Berlini vagyok...)” kezdetű beszéde 1963-ban (június 26.) a lelkesen ünneplő nyugat-berlinieknek demonstratív tanúságtétel volt a frontvárosban, egyúttal a nukleáris fegyverhordozók terén kialakult hatalmi egyensúlyt is nyomásgyakorlás eszközévé tette. A Kelet-Berlin határain érvényben lévő szigorú korlátozó rendelkezések enyhítését várták ettől a nyugat-berliniek, hogy a Fallal elszakított rokonaikkal ismét kapcsolatba kerülhessenek. A szovjet zóna határán 1947-re fokozatosan kiépült egy műszaki határzár, ami viszont még biztosított legális határátlépési lehetőséget az egyre jobban

fejlődő NSZK-ba – Berlinen keresztül. 1948 júniusában az NSZK-ban bevezették a nyugatnémet márkát, mire válaszul a Szovjetunió lezárta a belnémet határt. A 10 hónapig tartó blokád szinte lehetetlenné tette a két városrész közötti forgalmat, ám 1949 májusától megint szabaddá vált az átkelés. Újabb szigorításként 1952-től nyugat-berlini lakosok már nem léphettek az NDK területére. Később, az 1963 decemberében megkötött Passierschein- (látogatójegy) megállapodás szerint a nyugat-berliniek indokolt családlátogatásra átmehetnek „keletre”, ami persze az NDK polgáira nem vonatkozott. A keletiek saját készítésű léggömbbel próbálnak átjutni a falon, vagy rossz időben, éjszaka, esetleg alagutat ásva, vagy a Spree folyó vizébe süllyesztett akadályok között úszva próbálkoznak menekülni. Kelet-Berlinből sok százan menekülhetnek el a Fal alá ásott titkos járatokon keresztül is, vagy sajátosan átalakított autók rejtekhelyeire szorulva.

Az áldozatok sokaságára emlékezik a Brandenburi Kapu előtt a hidegháború vége felé az akkori amerikai elnök, *Ronald Reagan* is a híres „Sírok a Fal előtt /Tear Down This Wall/” c. beszédében, reményét fejezve ki a hermetikusan kettéválasztott város biztatóbb jövőjének elkövetkezéséről, a Balti-tengertől kezdve egész Németországot és Európát kettészelő, örkutyákkal és figyelőtornyokkal övezett frontvonal feloldásáról. A *hidegháború* miatt, mely a két szuperhatalom, az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió, a második világháborút követő időszak két nyertes antifasiszta nagyhatalmának ideológiai összecsapása volt, már nem vált lehetővé, hogy az 1945-től folytonosan rivalizáló politikai és nagyhatalmi légkörben a kelet-nyugati kapcsolatok ne a határvonalakon legyenek legélesebbek. Winston Churchill brit miniszterelnök 1946. márciusában elmondott híres *fultoni beszédében* kijelentette, hogy egy „Baltikumtól Adriáig tartó *vasfüggöny* hullott le Európára”, az amerikaiak a szovjet térnyerésre válaszul 1947-ben a kommunizmus feltartóztatását hirdető politikát hirdették meg (*Truman-doktrína*), amely a szovjet övezetet kihagyta a háború utáni újjáépítés támogatásának (*Marshall-terv*) keretéből. Az NDK a Vörös Hadsereg állomásozása miatt és a Walter Ulbricht vezette (1990-es évekig létező) Német Szocialista Egységpárt hatalomra kerülése miatt (1949) a szovjet és amerikai terjeszkedés ütköző-zónája volt. Berlin az NDK területére került a háború után, szovjet megszállási övezet vette körül, de a városon belül a nyugati oldala önállóan élt, sokáig nyugati légi-segélyekből, mivel Sztálin tervei alapján a várost 1948. június 23-ától több mint egy évig *blokádnak* alá vonták, nyugati oldalát amerikai légi úton érkező támogatásból tudták csak életben tartani. A szállítmányok az élelmiszeren, szükségleti cikkeken túl persze ideológiai hatást, propagandát is hordoztak, miként a Szabad Európai Rádió alapítása és működése is, mely a hidegháborús politika egyik fontos szimbolikus

intézménye, a két világrendszer ideológiai és térnyerési küzdelmének része volt. Ezt a frontvonalat, ezt a hidegháborús készültséget reméli Reagan feloldódni, mondván: a berliniek támogatása nem egy ideológia vagy doktrína elleni készítés volt, hanem „az éhség, a szegénység, a reménytelenség és a káosz elleni cselekvés” módja.

Az első híres megmenekülő *Conrad Schumann* volt, aki 19 éves korában a Fal őrzése közben lépett át NSZK-s területre (meneküléséről készült *Peter Leibing* fotója, amely a hidegháború egyik szimbolikus kifejezőeszköze lett). A Berliini fal leomlása után ezt nyilatkozta: *"Csak 1989. november 9-e után érzem magamat igazán szabadnak."*

A Berliini Fal felállítása, a szovjet blokádnak, majd a kialakuló katonai és gazdasági feszültség 1955-ben a szovjet irányítás alatt létrejött Varsói Szerződésben kapott hangsúlyt, mint a megosztott Európa új erőviszony-rendszere. A hidegháborús, vasfüggönyös félelmek révén az Egyesült Államokban megjelenik a mccarthyizmus, vagyis az amerikai kormányt felforgatni szándékozó, vélt kommunisták elleni politikai boszorkányüldözés. A Szovjetunióban szintén egymásba érnek az ideológiai kirakatpercek – az ötvenes évek elején a „titóista banditák” elleni tisztogatás volt éppen napirenden. Folytonossá lett a küzdelem a „belső ellenség” ellen, ide sorolható volt mindenki, akinek származása, anyagi helyzete, magánvéleménye, magánélete, párttagsági viszonya, hívó volta vagy munka-lelkesedése nem szovjet kommunista párt által megkívánt mértékben érvényesült. Sztálin halálával (1953) sokak reménye ébredt egy demokratikusabb, erőszaktól mentesebb létforma megvalósíthatóságára gondolva. Utódja, Nyikita Hruscsov a Szovjet Kommunista Párt XX. kongresszusán elítélte Sztálin bűneit és a békés együttélés politikáját hirdette meg, ezzel lényegében engedélyezte, hogy egyes államok ne legyenek kommunisták. A Vasfüggöny azonban fennmaradt, még egy negyedszázadig. Építetői mintegy ezer kilométeres „modern kínai nagy falat” tartottak fenn, amely a legkevésbé sem az imperialisták beszivárgását volt hivatva megállítani. Hanem a rendszer foglyainak szólt, akiket belülről őrzött, saját sorsuk és politikai rendszerük rabjaiként. E szocialista barakk fennállása és sajátos létmódja ellen román és magyar, cseh és lengyel, szlovák és keletnémet, litván és bolgár állampolgárok milliói tiltakoztak, folyamatos, kitartó belső ellenállással, olykor forradalmas szembeszegüléssel is.